



Horyzonty Polityki
2012, Vol. 3, N° 5

ALEKSANDRA POHL
Akademia Ignatianum w Krakowie

Autorytaryzm prawicowy a orientacja na dominację społeczną: współczesne ujęcia autorytaryzmu w perspektywie psychologicznej

Streszczenie

Artykuł dotyczy współczesnych koncepcji i badań nad zjawiskiem autorytaryzmu związanych z koncepcją autorytaryzmu prawicowego oraz orientacji na dominację społeczną. Przedstawione zostają tym samym główne założenia Boba Altemeyera dotyczące definicji i genezy autorytaryzmu prawicowego oraz podstawowe tezy teorii dominacji społecznej, a także znaczenie jednego z jej najważniejszych konstruktów: orientacji na dominację społeczną. Artykuł wskazuje również na podobieństwa i różnice pomiędzy tymi koncepcjami oraz na ich związki ze zjawiskiem uprzedzeń.

SŁOWA KLUCZOWE

autorytaryzm, orientacja na dominację społeczną, autorytaryzm prawicowy, osobowość autorytarna

RIGHT-WING AUTHORITARIANISM AND SOCIAL
DOMINANCE ORIENTATION: CONTEMPORARY THEORIES
OF AUTHORITARIANISM FROM A PSYCHOLOGICAL
PERSPECTIVE

Summary

The article presents contemporary theories and research on authoritarianism connected with right-wing authoritarianism theory and the concept of social dominance orientation. It presents Bob Altemeyer's main conclusions on the definition and the development of right-wing authoritarianism as well as the basic claims of social dominance theory and the meaning of one of its crucial concepts: social dominance orientation. The article also points out the differences and similarities between these two theories, as well as the connection between right-wing authoritarianism and social dominance orientation and prejudice.

KEYWORDS

authoritarianism, social dominance orientation, prejudice, right-wing authoritarianism, the authoritarian personality

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie współczesnych ujęć autorytaryzmu w ujęciu psychologicznym na przykładzie koncepcji autorytaryzmu prawicowego Boba Altemeyera oraz orientacji na dominację społeczną. Autorytaryzm w ujęciu psychologicznym należy przy tym zdecydowanie odróżnić od znaczenia, które jest nadawane temu terminowi w naukach politycznych, a które nie będzie przedmiotem szerszych rozważań w niniejszym artykule. W tym kontekście trzeba podkreślić, że autorytaryzm w naukach politycznych, ujmowany przede wszystkim jako niedemokratyczny system polityczny lub jako rodzaj ideologii politycznej, jest często definiowany na tle totalitaryzmu i z nim różnicowany. Takie ujęcie autorytaryzmu zaproponował Juan Linz, który usytuował typy idealne totalitaryzmu i autorytaryzmu na dwóch przeciwstawnych biegunach¹.

¹ Na temat ujęć definicyjnych autorytaryzmu w naukach politycznych oraz jego relacji z totalitaryzmem por. szerzej choćby J.M. Majchrowski, *Autorytaryzm*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, red. M. Jaskólski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997, s. 114-116; J. Linz, *Totalitaryzm*

Należy przy tym zaznaczyć, że zagadnienie autorytaryzmu w ujęciu psychologicznym jest obecne w światowej literaturze naukowej już od lat 30. ubiegłego wieku, kiedy zaczęto szukać odpowiedzi na pytanie o przyczyny szczególnej podatności pewnych jednostek na ideologie totalitarne. Pojęcie autorytaryzmu podlegało od tego czasu wielokrotnym reinterpretacjom i było rozmaicie definiowane przez badaczy reprezentujących odmienne podejścia teoretyczne w ramach psychologii.

Warto dodać, że intensywne badania empiryczne nad autorytaryzmem w ujęciu psychologicznym zostały zapoczątkowane wraz z powstaniem koncepcji osobowości autorytarnej autorstwa Theodora Adorno, Else Frenkel-Brunswik, Daniela Levinsona i Roberta N. Sanforda. Koncepcja ta, zaliczana do psychoanalitycznych ujęć autorytaryzmu, wskazywała na istnienie syndromu cech osobowości autorytarnej, czyniących jednostkę szczególnie podatną na oddziaływanie propagandy antydemokratycznej oraz przejawianie uprzedzeń. Wspomniana koncepcja spotkała się z ogromnym zainteresowaniem i szerokim oddźwiękiem w świecie naukowym, ale także z ostrą krytyką, która zrodziła odmienne podejścia do badań nad autorytaryzmem. Jednym z współczesnych ujęć tego zjawiska jest koncepcja autorytaryzmu prawicowego zaproponowana przez Boba Altemeyera, który wychodząc od krytyki dotychczasowych koncepcji autorytaryzmu prawicowego (a w szczególności koncepcji osobowości autorytarnej), zaproponował własne rozumienie tego zjawiska. Zgodnie z przedstawioną przez niego koncepcją, autorytaryzm prawicowy oznacza współwystępowanie postaw, takich jak autorytarne uległość, autorytarne agresja oraz konwencjonalizm².

Autorytarne uległość została zdefiniowana jako „wysoki stopień uległości wobec autorytetów postrzeganych jako legitymizowane i ustanowione społecznie”; autorytarne agresja oznaczać miała

i autorytaryzm, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, red. J. Szczupaczyński, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 1995, s. 310; M. Bankowicz, *Autorytaryzm i totalitaryzm – analiza porównawcza*, [w:] *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, red. W. Kozub-Ciemborniewicz, H. Kowalska-Stus, B. Szlachta, M. Kiwior-Filo, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 25-40.

2 Por. B. Altemeyer, *Right-Wing Authoritarianism*, University of Manitoba Press, Winnipeg 1981, s. 148.

„agresywność skierowaną przeciwko różnym osobom, która postrzegana jest jako usankcjonowana przez ustanowione autorytety”, natomiast konwencjonalizm był charakteryzowany jako:

wysoki stopień akceptacji dla społecznych norm, które postrzegane są jako popierane przez społeczeństwo i ustanowione przez nie autorytety³.

Postawy te Altemeyer rozumiał jako skłonność do reagowania w taki sam sposób na określone grupy bodźców (normy społeczne, usankcjonowane obiekty agresji, autorytety postrzegane jako uznawane społecznie). Warto przy tym zaznaczyć, że termin autorytaryzm prawicowy, jak sam autor podkreślał, był początkowo przez niego używany w sensie raczej psychologicznym (oznaczającym uległość wobec autorytetów postrzeganych przez jednostkę jako ustanowione społecznie) niż politycznym, związanym z wymiarem liberalizmu – konserwatyzmem.

Altemeyer wychodził z założenia, że w państwach demokratycznych, takich jak Kanada czy Stany Zjednoczone Ameryki, na których skupiał swoją uwagę, istnieje duży potencjał do akceptacji działań charakterystycznych dla, jak wskazywał, prawicowego totalitaryzmu⁴. Akceptacja ta miała być zasadniczo „postawą, stanem umysłu, chęcią ujrzenia zagłady instytucji demokratycznych”⁵.

Wskazywana przez niego autorytarna uległość wobec autorytetów postrzeganych jako legitymizowane społecznie⁶ miała oznaczać przede wszystkim akceptację ich działań oraz wypowiedzi, a także gotowość do postępowania zgodnie z ich wskazaniem. Akceptacja ta nie powinna być automatyczna i bezrefleksyjna, zaś różnica pomiędzy osobami autorytarnymi prawicowo a nieautorytarnymi miała polegać raczej na większej gotowości do takiej

3 Tamże.

4 Por. tamże, s. 150.

5 Tamże, s. 151.

6 W ujęciu Altemeyera autorytety to osoby posiadające władzę (o charakterze prawnym lub moralnym) nad zachowaniem innych (np. wybierani rządzący, duchowni, funkcjonariusze publiczni czy wysocy rangą wojskowi – por. więcej tamże, s. 152), a także obowiązujące w danym państwie prawo, konstytucja czy dominująca religia.

uległości i większym jej nasileniu, także przy stosunkowo niewielkim nacisku zewnętrznym. Ponadto dużo częściej niż w przypadku osób nieautorytarnych dotyczyć ona miała także tych uznawanych społecznie autorytetów, których poglądy nie są zbieżne z poglądami osób autorytarnych prawicowo. Przejawem uległości o autorytarnym charakterze miał być fakt, że osoby autorytarne prawicowo obdarzają autorytety dużym zaufaniem, szacunkiem oraz posłuszeństwem, a wszelka krytyka autorytetów jest postrzegana przez nie jako destrukcyjna w skutkach oraz motywowana jedynie partykularnymi interesami. Osoby autorytarne cechować się miały ponadto przekonaniem, że ustanowione autorytety stoją ponad prawem. Warto jednak odnotować, że ważną rolę odgrywał sposób postrzegania przez osoby autorytarne ustanowionych społecznie autorytetów. Jak wskazuje Altemeyer, osoby autorytarne prawicowo mogą bowiem w określonych okolicznościach odrzucić legitymizowane władze, jeśli uznają, że te sprzeniewierzyły się autorytetom postrzeganym przez nie jako fundamentalne (jak np. konstytucja czy wola Boga)⁷.

W ujęciu zaproponowanym przez Altemeyera autorytarne agresja oznaczała skłonność do intencjonalnego wyrządzania krzywdy innym osobom, z towarzyszącym jej przekonaniem, że agresja ta jest aprobowana przez uznawane autorytety, albo też z przeświadczeniem, że przyczyni się ona do ich ochrony. Altemeyer określał taką agresję jako spowodowanie cierpienia zarówno fizycznego, jak i psychicznego, za jej przejaw uznawał także samą akceptację określonych działań innych osób, na przykład akceptację obywateli dla brutalnych działań policji względem przedstawicieli opozycji.

Warto zaznaczyć, iż przejawiana przez osoby autorytarne prawicowo skłonność do autorytarnej agresji nie oznacza, że w pewnych okolicznościach zawsze zachowują się one agresywnie. Altemeyer dowodził bowiem, że w hamowaniu autorytarnej agresji istotną funkcję pełnią społeczne normy hamujące jej przejawianie się oraz związane z ich złamaniem negatywne konsekwencje. Za czynniki wyzwalające autorytarne agresję uznał on przede wszystkim strach (głównie przed otoczeniem postrzeganym jako zagrażające) oraz

⁷ Por. B. Altemeyer, *The Authoritarian Specter*, Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts – London 1996, s. 9.

przekonanie o własnej prawości i słuszności, które osłabiać miały czynniki hamujące przejawianie zachowań agresywnych. Altemeyer wskazywał bowiem, że osoby autorytarne prawicowo w dużym stopniu są przekonane o swojej moralnej wyższości nad innymi i o słuszności własnych przekonań⁸.

Jak wskazywał Altemeyer, celem autorytarnej agresji mógł być każdy, skoro agresja ta jest postrzegana jako usankcjonowana przez autorytet; szczególnie jednak były na nią narażone mniejszości narodowe i etniczne oraz osoby postrzegane jako zachowujące się niekonwencjonalnie, gdyż osoby autorytarne prawicowo mogły traktować wspomniane cele swojej agresywności jako szczególnie zagrażające ustanowionemu porządkowi społecznemu. Autorytaryzm prawicowy miał być związany z uprzedzeniami zapewniającymi agresywnym impulsom ujście, jednak – jak wskazywał Altemeyer – nie należało go łączyć z wszelkimi uprzedzeniami.

Konwencjonalizm oznaczał przede wszystkim silną akceptację dla norm społecznych kojarzonych z tradycją i wyznawaną religią dominującą w danym społeczeństwie. W tych źródłach miał być zakorzeniony swoisty kodeks postępowania uznawanego za słuszne, dotyczący tego, jak ludzie powinni się zachowywać, obejmujący zarówno tradycyjne postrzeganie roli kobiety i mężczyzny w społeczeństwie, sferę seksualną, jak również odpowiedni stosunek do własnego kraju i jego tradycji zakładający wyższość własnych tradycji narodowych nad innymi. W zaproponowanym ujęciu osobami autorytarnymi były przeważnie te, których religijność opierała się na wyobrażeniu Boga przyjętym w dzieciństwie, uzasadniając silne odrzucanie osób niewierzących lub łamiących zasady związane z religią, a także religijny fundamentalizm⁹.

Należy dodać, że do pomiaru tak rozumianego autorytaryzmu Altemeyer stworzył odpowiednie narzędzie: skalę autorytaryzmu prawicowego (ang. *Right-Wing Authoritarianism Scale*, skala RWA). Skala ta zawierała między innymi takie twierdzenia jak: „To, czego nasz kraj potrzebuje najbardziej, to silny, zdeterminowany

8 Por. B. Altemeyer, *Right-Wing Authoritarianism*, dz. cyt., s. 153; B. Altemeyer, *The Authoritarian Specter*, dz. cyt., s. 40-41.

9 Por. tamże, s. 154.

przywódca, który zwalczy zło i poprowadzi nas we właściwym kierunku”, a także

Posłuszeństwo oraz szacunek wobec autorytetu to najważniejsze wartości, jakich należy uczyć dzieci¹⁰.

Dociekając źródeł autorytaryzmu prawicowego, Altemeyer odwoływał się przede wszystkim do założeń teorii społecznego uczenia się Alberta Bandury, podkreślającej rolę uczenia się poprzez modelowanie, naśladowanie zachowania innych. Altemeyer przyjmował, że modelowanie spełnia ważną funkcję w kształtowaniu autorytarnych postaw, choć nie wykluczał, iż w przyszłości mogą się pojawić przekonujące dowody na to, że do pewnego stopnia są one uwarunkowane genetycznie. Szczególną rolę w kształtowaniu postaw autorytarnych (lub nieautorytarnych) odgrywać mieli rodzice (poprzez intencjonalne uczenie dzieci określonych zachowań, jak i bycie wzorcami do naśladowania oraz poprzez wzajemne kontakty z dzieckiem, będące dla niego źródłem istotnych doświadczeń). Bardzo ważny miał być również rosnący z czasem wpływ rówieśników, a także innych osób znaczących dla jednostki (jak nauczyciele, rodzeństwo, dziadkowie) i wyznawanej religii oraz jej osobistych doświadczeń, między innymi z autorytetami, członkami grup mniejszościowych i osobami zachowującymi się w sposób niekonwencjonalny¹¹.

Za modelowy przykład rodziny, z której pochodzi osoba autorytarna prawicowo, Altemeyer uznał taką rodzinę, w której jest podkreślane skrajne posłuszeństwo wobec autorytetów, utrzymuje się tradycyjny podział ról pomiędzy rodzicami, wychowującymi dziecko w sposób restrykcyjny, zachowującymi bardzo duży wpływ na jego decyzje dotyczące wyboru przyjaciół, sposobu ubierania czy zainteresowań. Rodzice tacy wyraźnie zarysowują podział pomiędzy grupą własną a obcą, która jest postrzegana przede wszystkim jako zagrażająca i niebezpieczna, co ma powodować ograniczenie doświadczeń jednostki związanych z kontaktami z osobami

10 B. Altemeyer, *The Authoritarian Specter*, dz. cyt., s. 14.

11 Por. tamże, s. 78-90.

odmiennymi pod względem wyznawanej religii, światopoglądu czy obyczajowości.

Warto odnotować, że z badań przeprowadzonych przez Altemeyera wynika, iż poziom autorytaryzmu jest podatny na zmiany również w okresie dorosłości i może zarówno rosnać, jak i maleć pod wpływem takich wydarzeń, jak narodziny dzieci oraz powodujące wzrost poczucia zagrożenia duże zmiany społeczne (oba skutkujące wzrostem poziomu autorytaryzmu). Altemeyer wskazywał także na obniżenie poziomu autorytaryzmu pod wpływem studiów wyższych; szczególnie znaczące w przypadku osób uzyskujących wysokie wyniki na skali RWA¹².

Badając funkcjonowanie poznawcze osób autorytarnych prawniczo na podstawie wyników przeprowadzonych badań, Altemeyer wskazywał, że w porównaniu z osobami nieautorytarnymi mają one większe trudności z wyciąganiem poprawnych logicznie wniosków z przedstawionych im informacji, a ponadto w mniejszym stopniu są zdolne do krytycznego myślenia. Osoby te przywykły bowiem do przyjmowania opinii autorytetów jako jedynie słusznych, natomiast w niewielkim stopniu samodzielnie formułują sądy na temat otaczającej rzeczywistości. W proponowanym ujęciu łączyć się to miało ze sprzecznością poglądów osób autorytarnych jako przejmowanych od innych i nieweryfikowanych samodzielnie.

Altemeyer wskazywał także, że osoby autorytarne prawniczo w większym stopniu niż osoby uzyskujące niskie wyniki na skali RWA są podatne na manipulacje; zarówno w kwestiach politycznych, jak i religijnych są one skłonne bezkrytycznie wierzyć tym, którzy prezentują takie same jak one poglądy, nie podważając ich prawdziwości¹³. Osoby autorytarne prawniczo miały także, w większym stopniu niż osoby nieautorytarne, charakteryzować się podwójnymi standardami w swoim myśleniu: przykładowo popierać prawa grup mniejszościowych, gdy sami są ich członkami, natomiast w sytuacji przynależności do grupy większościowej w danym społeczeństwie – negować je¹⁴. W świetle badań przeprowadzonych przez Altemeyera w 1988 roku, z udziałem zarówno studentów

12 Por. tamże, s. 90-92.

13 Por. tamże, s. 93-113.

14 Por. tamże, s. 117-121.

amerykańskich, jak i studentów Uniwersytetu Moskiewskiego, osoby autorytarne prawicowo po obydwu stronach żelaznej kurtyny postrzegały relacje obu państw w sposób uproszczony, w kategoriach czarno-białych, przyjmując, że rządzący ich własnego państwa kierują się wyłącznie dobrymi intencjami i nie ponoszą odpowiedzialności za zaistniały konflikt, w przeciwieństwie do postrzeganego jako złe państwa, którego obywatelami nie byli¹⁵.

Badania Altemeyera dotyczyły także poziomu autorytaryzmu członków kanadyjskich i amerykańskich partii politycznych. Uzyskane wyniki wskazywały, że członkowie partii prawicowych uzyskują znacząco wyższe wyniki na skali RWA niż członkowie partii lewicowych. Spójność tych wyników nakłoniła go do uznania skali RWA za silnie związaną z wymiarem liberalizmu – konserwatyzmu, a nie za miarę autorytaryzmu prawicowego w sensie psychologicznym jedynie, jak zakładał w swoich pierwszych publikacjach¹⁶.

Warto także dodać, że Altemeyer analizował nie tylko autorytaryzm prawicowy; wiele badań poświęcił próbom uchwycenia autorytaryzmu lewicowego. Terminowi lewicowy, podobnie jak początkowo w przypadku autorytaryzmu prawicowego, przypisywał tylko znaczenie psychologiczne, miał on oznaczać bycie w opozycji wobec społecznie ustanowionych autorytetów, a w szczególności wobec establishmentu danego państwa. Osoby autorytarne lewicowo popierać miały rozmaite, uznawane przez siebie autorytety dążące do zniesienia ustanowionych w danym społeczeństwie autorytetów (przykładowo dążące do przejęcia władzy przez rewolucję i zniszczenie zastanego porządku państwowego). Jak wskazywał Altemeyer, kiedy władzę obejmują autorytety uznawane przez osoby autorytarne lewicowo, stają się one uległe względem nich, co czyni je autorytarnymi prawicowo.

Od 1991 roku Altemeyer prowadził przez wiele lat badania z wykorzystaniem skali autorytaryzmu lewicowego własnego autorstwa, głównie na grupie kanadyjskich studentów, ale także na grupie polityków. Nie przyniosły one oczekiwanych przez niego

15 Por. tamże, s. 126-127.

16 Por. choćby B. Altemeyer, *The Other „Authoritarian Personality”*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M. Zanna, t. 30, Academic Press, San Diego 1998, s. 87-88.

rezultatów, czyli empirycznych dowodów na istnienie lewicowego autorytaryzmu; nie udało mu się wskazać osób uzyskujących skrajnie wysokie wyniki na skali LWA¹⁷.

W kolejnych pracach Altemeyer rozwinął swoje ujęcie autorytaryzmu, podkreślając fakt, że w dotychczasowych badaniach nad autorytaryzmem dominował nurt zakładający analizę przede wszystkim autorytarnej uległości, w mniejszym zaś stopniu nacisk kładziono na stworzenie miary autorytarnej dominacji¹⁸. W opinii Altemeyera za narzędzie do pomiaru autorytarnej dominacji uznać należy skalę orientacji na dominację społeczną (skala SDO, ang. *Social Dominance Orientation Scale*). Skala ta, której autorami byli Felicia Pratto, Jim Sidanius, Lisa M. Stallworth oraz Bertram F. Malle, miała mierzyć orientację na dominację społeczną, definiowaną jako wymiar różnicy indywidualnej,

ogólna orientacja o charakterze postawy wobec relacji międzygrupowych, odzwierciedlająca ogólne preferencje co do ich równości-hierarchiczności¹⁹.

W myśl teorii dominacji społecznej, skala SDO miała mierzyć konstrukt odróżniany przez jej autorów zarówno od autorytaryzmu, jak i od dominacji interpersonalnej.

Warto dodać, że wspomniana teoria dominacji społecznej wpisuje się w nurt teorii poszukujących wyjaśnień istnienia społecznej nierówności i zjawiska uprzedzeń. Koncentruje się ona na fakcie, że ludzkie społeczeństwa są zbudowane jako systemy hierarchii społecznych opierających się na grupach; w systemie tym występuje jedna lub niewielka ilość grup dominujących, zajmujących najwyższe miejsca w hierarchii społecznej, oraz jedna lub kilka grup

17 Por. B. Altemeyer, *The Authoritarian Specter*, dz. cyt., s. 222-223; 227-230. Należy podkreślić, że zakończone niepowodzeniem badania Altemeyera zmierzające do naukowego udowodnienia występowania autorytaryzmu lewicowego nie stanowiły końca namysłu badaczy nad tym zjawiskiem. Przedstawienie badań prowadzonych w tym zakresie przez innych autorów przekracza jednak ramy tego artykułu.

18 Por. B. Altemeyer, *The Other „Authoritarian Personality”*, dz. cyt., s. 85-87.

19 F. Pratto, J. Sidanius, L.M. Stallworth, B.F. Malle, *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1994, Vol. 67, No. 4, s. 742.

podporządkowanych, zajmujących najniższe miejsca w tej hierarchii²⁰. Grupy dominujące mają mieć nieproporcjonalnie duży dostęp do „pozytywnych wartości społecznych”, takich jak władza polityczna, wysoki status społeczny czy różnego rodzaju przywileje, natomiast udziałem grup podporządkowanych mają być w tym ujęciu „negatywne wartości społeczne”, jak przykładowo niski status społeczny, zajmowanie niskich płatnych stanowisk pracy, niewielki zakres lub brak władzy politycznej. W zamyśle jej autorów teoria dominacji społecznej ma na celu zidentyfikowanie mechanizmów przyczyniających się do tworzenia i podtrzymywania tak rozumianej grupowej hierarchii społecznej²¹.

Autorzy koncepcji zakładali, że większość grupowych konfliktów i ideologii, takich jak rasizm czy etnocentryzm, to przejawy ludzkiej tendencji do tworzenia opierających się na grupach hierarchii społecznych; przejawy podtrzymujące zarazem istnienie hierarchii, co sprawiało, że zjawiska takie jak uprzedzenia należało by analizować w odniesieniu do grupowej hierarchii społecznej²². Hierarchia ta miała być ponadto przedmiotem oddziaływania sił wspierających jej istnienie i podtrzymujących społeczną nierówność z jednej strony oraz sił osłabiających istnienie hierarchii społecznej i działających w kierunku społecznej równości z drugiej strony. Tym samym istotą teorii dominacji społecznej okazywała się analiza mechanizmów, które tworzą i podtrzymują hierarchie społeczną, tak o charakterze jednostkowym, jak i międzygrupowym oraz instytucjonalnym, a także analiza czynników psychologicznych, socjologicznych, ideologicznych oraz instytucjonalnych, które miały się przyczyniać do powstawania i reprodukcji społecznej opresji²³. Do czynników tych autorzy zaliczyli takie procesy jak całokształt dyskryminacji na poziomie jednostkowym, całokształt dyskryminacji instytucjonalnej oraz asymetrię behawioralną. W myśl omawianej koncepcji procesy te są regulowane przez

20 Por. J. Sidanius, F. Pratto, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 31.

21 Por. tamże, s. 32.

22 Por. tamże, s. 38.

23 Por. J. Sidanius, F. Pratto, C. Laar, S. Levin, *Social Dominance Theory: Its Agenda and Method*, „Political Psychology” 2004, Vol. 25, No. 6, s. 846.

mitę legitymizującą, a także zwrotnie na nie oddziałują, mity legitymizujące wzmacnia z kolei zgeneralizowana orientacja jednostki wobec grupowej hierarchii społecznej, a więc to, czy popiera ona czy też nie istnienie takiej hierarchii, a tym samym nierówności społecznej. Jak zostało już wspomniane, orientacja ta została przez autorów nazwana orientacją na dominację społeczną (ang. *social dominance orientation*)²⁴.

Odgrywające zasadniczą rolę w omawianej koncepcji mity legitymizujące miały się składać z postaw, wartości czy ideologii, które stanowiłyby intelektualne i moralne usprawiedliwienie dla sposobu rozdystrybuowania wartości społecznych w systemie społecznym. Mity legitymizujące mogły stanowić moralne i intelektualne usprawiedliwienie zarówno dla istnienia równości, jak i nierówności społecznej, a tym samym osłabiać, podtrzymywać lub wzmacniać istnienie hierarchii grupowej. Siła oddziaływania danego mitu na hierarchię społeczną miała być uzależniona między innymi od stopnia jego konsensualności w ramach danego systemu społecznego, w omawianym ujęciu przede wszystkim od stopnia, w którym dany mit jest podzielany przez grupy dominujące i/lub podporządkowane. Mity legitymizujące lub ich fragmenty, podzielane zarówno przez grupy dominujące, jak i podporządkowane, autorzy teorii nazywali ideologiami konsensualnymi. Zakładano, że w im większym stopniu grupy dominujące i podporządkowane dzielą te ideologie, tym mniej przemocy lub zagrożenia użyciem siły potrzeba, aby utrzymać porządek hierarchiczny. Wskazywano ponadto, że w odniesieniu do mitu legitymizującego można wskazać wymieniony już fragment lub też całość mitu podzielaną przez grupy o różnym statusie międzygrupowym (ideologia konsensualna/ konsensualny mit legitymizujący) oraz fragment lub całość mitu podzielaną tylko przez daną grupę. W myśl teorii dominacji społecznej we względnie stabilnych społeczeństwach miały przeważać konsensualne mity legitymizujące (tym samym grupy o różnym statusie w większym stopniu miały podzielać dane przekonania czy wartości składające się na mit legitymizujący, niż różnić się w tym zakresie). Jak wskazywali autorzy na podstawie swoich badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych

24 Por. J. Sidanius, F. Pratto, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, dz. cyt., s. 39.

Ameryki, mężczyźni prezentowali znacznie wyższy poziom seksizmu od kobiet, natomiast przedstawiciele obu płci w większym stopniu mieli podzielać twierdzenia charakterystyczne dla seksizmu niż się z nimi nie zgadzać²⁵. Jak podkreślali autorzy teorii dominacji społecznej, poprzez tworzenie konsensu wokół ideologii promujących wyższość jednych grup nad innymi społeczeństwa miały minimalizować konflikt międzygrupowy. Mity legitymizujące wspierające podtrzymanie lub wzmacnianie hierarchii międzygrupowej przyczyniałyby się tym samym do stabilizowania negatywnych relacji między poszczególnymi grupami²⁶.

Konsensualne mity legitymizujące (ideologie konsensualne) miały być związane z postawami wobec określonej polityki społecznej i pośredniczyć pomiędzy orientacją na dominację społeczną a poparciem dla polityki społecznej, wzmacniającej hierarchię grupową, lub przeciwstawianiem się polityce społecznej mającej na celu jej osłabienie.

Czynnikiem wpływającym na przyjęcie lub odrzucenie danego mitu legitymizującego był wspomniany już konstrukt nazwany przez autorów „orientacją na dominację społeczną”. Orientacja ta była definiowana jako wymiar różnicy indywidualnej: zgeneralizowana orientacja o charakterze postawy wobec relacji międzygrupowych dotycząca wartości, jaką jednostka przywiązuje do hierarchicznie ustrukturyzowanych relacji międzygrupowych i międzygrupowej dominacji, która miała odzwierciedlać preferencje danej jednostki co do ich równości – hierarchiczności. Jak wskazywali autorzy, orientacja na dominację społeczną „wyraża zgeneralizowane poparcie dla dominacji jednych grup społecznych nad innymi grupami społecznymi bez względu na sposób w jaki grupy te zostały zdefiniowane”²⁷. Orientacja ta miała się bowiem odnosić do wszelkich podziałów grupowych określanych między innymi ze względu na płeć, rasę, wyznawaną religię, narodowość, etniczność

25 Por. tamże, s. 107-109.

26 Por. F. Pratto, J. Sidanius, L.M. Stallworth, B.F. Malle, *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, art. cyt., s. 741.

27 J. Sidanius, F. Pratto, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, dz. cyt., s. 61.

czy przynależność do określonej klasy społecznej, kasty lub klanu. Grupy, będące najbardziej prawdopodobnym celem społecznej dominacji, to te, które powstały w następstwie podziałów najistotniejszych z punktu widzenia danego społeczeństwa (jak choćby rasa w historii Stanów Zjednoczonych Ameryki). Autorzy wskazywali, że jednostki różnią się między sobą stopniem, w jakim popierają nierówność międzygrupową.

Jak już wiemy, orientacja na dominację społeczną miała być związana z poparciem dla określonych mitów legitymizujących, a tym samym miała wpływać na politykę publiczną oddziałującą z kolei na hierarchię społeczną. Osoby w dużym stopniu zorientowane na dominację społeczną miały popierać mity legitymizujące oraz działania w zakresie polityki publicznej wspierające istnienie hierarchii międzygrupowej. Osoby takie miały także odgrywać role społeczne i wybierać przynależność do instytucji zwiększających nierówność międzygrupową. Przeciwnie zachowania miały charakteryzować jednostki prezentujące niski poziom orientacji na dominację społeczną, popierające mity legitymizujące oraz działania w zakresie polityki publicznej, a także pełniące funkcje społeczne przyczyniające się do zmniejszenia nierówności międzygrupowej²⁸.

W świetle badań autorów teorii dominacji społecznej osoby mające wysokie wyniki na skali SDO uzyskiwały także wysokie wyniki między innymi na skalach rasizmu, seksizmu oraz nacjonalizmu. Skala SDO korelowała również pozytywnie z wieloma miarami uprzedzeń etnicznych (w Stanach Zjednoczonych Ameryki wobec Afroamerykanów, w Izraelu wobec Palestyńczyków, w Kanadzie wobec imigrantów z Azji)²⁹, a także z poparciem dla przeprowadzonej w 1991 roku militarnej interwencji Stanów Zjednoczonych Ameryki w Iraku czy akceptacją dla ograniczenia praw obywatelskich na czas wojny³⁰.

28 Por. F. Pratto, J. Sidanius, L.M. Stallworth, B.F. Malle, *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, art. cyt., s. 742.

29 Por. J. Sidanius, F. Pratto, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, dz. cyt., s. 87-88.

30 Por. F. Pratto, J. Sidanius, L.M. Stallworth, B.F. Malle, *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, art. cyt., s. 753. Szczegółowe wyniki omawianych badań por. tamże, s. 754.

Wyniki badań wspomnianych autorów wskazywały także, że osoby o wysokim poziomie orientacji na dominację społeczną miały sprzeciwiać się polityce społecznej związanej z próbami zatarcia różnic statusu poszczególnych grup oraz z pomocą grupom o niższym statusie społecznym, miały natomiast popierać działania związane ze wzmacnianiem pozycji grup dominujących. Poziom orientacji na dominację społeczną prezentowany przez daną jednostkę miał zatem oddziaływać na hierarchię społeczną poprzez poparcie, którego udzielała ona określonym ideologiom i określonej polityce społecznej, a także – jak wskazywali badacze – poprzez wybór określonych ról społecznych związanych ze wspieraniem lub osłabianiem hierarchii społecznej³¹.

Odnosząc się do autorytaryzmu prawicowego w ujęciu Altemeyera, autorzy teorii dominacji społecznej wskazywali, że skala RWA i skala SDO tylko nieznacznie korelują z sobą (słaba korelacja dodatnia), będąc konstruktami odmiennymi. Podobne wyniki dotyczące słabej korelacji³² obu skal uzyskał Altemeyer, a także Sam McFarland i Sherman Adelson, którzy wykazali również, że skale SDO i RWA są najsilniejszymi predyktorami uprzedzeń (wobec Czarnych [ang. *Blacks*], kobiet i homoseksualistów) spośród dwudziestu zastosowanych w ich badaniu testów psychologicznych (będących miarami między innymi samooceny, neurotyzmu, psychotyzmu, tradycyjizmu i agresywności)³³. Autorytaryzm prawicowy (mierzony skalą RWA) oraz orientacja na dominację społeczną (skala SDO)

31 Por. tamże, s. 742.

32 Warto zauważyć, że korelacja skal SDO i RWA wykazuje pewne zróżnicowanie: w badaniach prowadzonych w krajach Europy Zachodniej wymienione skale korelują dodatnio, natomiast w byłych krajach komunistycznych Europy Wschodniej obserwuje się słabą ujemną korelację pomiędzy wymienionymi skalami (por. więcej choćby M. Rocatto, L. Ricolfi, *On the Correlation Between Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation*, „Basic and Applied Social Psychology” 2005, No. 27, s. 187-200).

33 Por. J. Sidanius, F. Pratto, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, dz. cyt., s. 74-75. Szczegółowe dane dotyczące wartości korelacji skal SDO i RWA w omawianych badaniach por. tamże. Na temat badań McFarlanda i Adelsona por. więcej S.G. McFarland, S. Adelson, *An Omnibus Study of Personality, Values and Prejudice*. Referat wygłoszony w lipcu 1996 roku na corocznym zjeździe International Society for Political Psychology w Vancouver w Kanadzie.

stanowią w świetle tych badań silne i jednocześnie relatywnie niezależne od siebie predyktory uprzedzeń³⁴.

Odnosząc się do wspomnianych badań, warto przywołać ujęcie orientacji na dominację społeczną Altemeyera, który – jak zostało już wskazane – uznając skalę SDO za miarę autorytarnej dominacji, zakładał, że osoby uzyskujące skrajnie wysokie wyniki na skali autorytaryzmu prawicowego jego autorstwa (skala RWA) oraz na skali SDO reprezentują dwa odrębne typy osobowości związane ściśle z przejawianiem uprzedzeń: odpowiednio typ osobowości prawicowo-autorytarnej (podporządkowanej) oraz typ osobowości społecznie dominującej (osobowość dominująca)³⁵. Porównując osoby autorytarne prawicowo z osobami uzyskującymi skrajnie wysokie wyniki na skali SDO, Altemeyer wskazywał nadto, że osoby należące do obu grup charakteryzują się przejawianiem licznych uprzedzeń. Ponadto łączy je ekonomiczny konserwatyzm i poparcie dla prawicowych partii politycznych. Różnią się one jednak pod wieloma innymi względami: społeczni dominatorzy, wśród których większość stanowili mężczyźni, mieli być bowiem, w odróżnieniu od osób autorytarnych prawicowo, w niewielkim stopniu religijni oraz nie mieli cenić, w takim stopniu jak osoby autorytarne prawicowo, tradycyjnych wartości i zachowań konformistycznych. Ponadto obca miała być im, charakterystyczna dla autorytaryzmu prawicowego, poddańczość wobec autorytetów. Z autorytaryzmem prawicowym łączyć się miało postrzeganie otaczającego świata jako przede wszystkim zagrażającego; z orientacją na dominację społeczną taki obraz świata nie współwystępował. Jak wskazywał Altemeyer, dowodzić to miało odrębnych źródeł psychologicznych uprzedzeń przejawianych przez członków obydwu omawianych grup³⁶.

34 Podobne wyniki uzyskali także między innymi Bernard Whitley oraz Alain Van Hiel i Ivan Mervielde. Por. więcej B.E. Whitley, *Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Prejudice*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1999, Vol. 77, No. 1, s. 126-134; A. Van Hiel, I. Mervielde, *Explaining Conservative Beliefs and Political Preferences: A Comparison of Social Dominance Orientation and Authoritarianism*, „Journal of Applied Social Psychology” 2002, Vol. 32, No. 5, s. 965-976.

35 Por. B. Altemeyer, *The Other „Authoritarian Personality”*, art. cyt., s. 92.

36 Por. tamże, s. 92-93.

Prawicowy autorytaryzm, jak dowodził Altemeyer, miał być związany przede wszystkim ze strachem przed upadkiem autorytetów i uznawanych wartości oraz postrzeganiem świata zewnętrznego jako zagrażającego ustanowionemu porządkowi społecznemu. Upředzenia dotyczyłyby tu głównie grup obcych, zagrażających temu porządkowi, wyznawanym wartościom, czy – w końcu – ustanowionym autorytetom. Szczególnie narażone byłyby na nie grupy mniejszościowe, natomiast agresja w ich kierunku uwalniałaby się pod wpływem przekonania o własnej słuszności oraz założenia, że jest ona popierana przez ustanowione autorytety. Upředzenia miały więc wynikać głównie ze strachu, z którym współwystępowało przekonanie o słuszności własnych poglądów i zachowań. Orientacja na dominację społeczną miała być natomiast związana z widzeniem świata zewnętrznego jako areny bezwzględnej rywalizacji między ludźmi oraz z chęcią ustanowienia dominacji grupy własnej nad innymi grupami, aby samemu uniknąć takiej domniemanej dominacji ze strony innych i osiągnąć wymierne korzyści. Upředzenia miały więc być związane przede wszystkim z chęcią ustanowienia dominacji nad innymi, a także z preferowaniem takiego systemu społecznego, który poprzez dyskryminowanie określonych grup społecznych zapewni społecznym dominatorom jak najwięcej korzyści³⁷.

Zaproponowane przez Altemeyera ujęcie autorytaryzmu prawicowego oraz orientacji na dominację społeczną jako dwóch rodzajów osobowości (podporządkowanej i dominującej) związanych z przejawianiem upředzeń, a tym samym ujmowanie skal do ich pomiaru jako bezpośrednich miar zmiennych osobowościowych, zostało poddane krytyce przez badaczy zajmujących stanowisko, że zarówno skala SDO, jak i RWA mierzą postawy społeczne i przekonania ideologiczne, a nie osobowość. Do badaczy tych należał między innymi John Duckitt, autor poznawczo-motywacyjnego modelu ideologii i upředzeń. Duckitt wskazywał, że orientacja na dominację społeczną oraz prawicowy autorytaryzm

37 Por. tamże, s. 99-100; Por. B. Altemeyer, *Highly Dominating, Highly Authoritarian Personalities*, „The Journal of Social Psychology” 2004, Vol. 144, No. 4, s. 425-426.

stanowią dwa odrębne wymiary postaw ideologicznych lub postaw społeczno-politycznych³⁸.

Duckitt mówił o istnieniu dwóch ortogonalnych wymiarów postaw społeczno-politycznych i wartości społeczno-kulturowych odpowiadających RWA i SDO, a jego model zrodził się z namysłu nad psychologicznymi i społecznymi czynnikami leżącymi u podłoża i wpływającymi na przyjęcie przez jednostki wartości i celów motywacyjnych związanych z autorytaryzmem prawicowym oraz orientacją na dominację społeczną³⁹.

Na powiązania RWA i SDO z określonymi wartościami wskazywały między innymi badania Duckitta, w których wykorzystywano skalę wartości Shaloma Schwartza. W ich świetle RWA silnie korelował pozytywnie z wymiarem wartości określonym przez Schwartza jako zachowawczość (ang. *conservation*) charakteryzowanym przez bezpieczeństwo, konformizm, tradycję i przeciwstawianym otwartości na zmianę (wartości jak stymulacja i samostereowność) oraz z socjopolitycznym wymiarem postawy określanej jako społeczny lub kulturalny konserwatyzm. W świetle tych badań SDO korelowała pozytywnie z wymiarem „umacnianie Ja” (ang. *self-enhancement*: siła, hedonizm, osiągnięcia) przeciwstawianemu wymiarowi „przekraczanie Ja” (ang. *self-transcendence*: wartości jak uniwersalizm, dobroczynność) oraz z wymiarem ekonomicznego konserwatyzmu⁴⁰.

38 Por. J. Duckitt, C.G. Sibley, *Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model*, „Journal of Personality” 2010, Vol. 78, No. 6, s. 1864-1865.

39 Por. tamże, s. 1866. Szczegółowy opis pierwotnej wersji tego modelu został zaprezentowany przez Duckitta po raz pierwszy w 2001 roku (por. więcej J. Duckitt, *A Dual Process Cognitive-Motivational Theory of Ideology and Prejudice*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M. Zanna, Vol. 33, Academic Press, San Diego 2001, s. 41-113. Tekst Duckitta, dotyczący między innymi pierwszej wersji tego modelu, ukazał się także w języku polskim (por. J. Duckitt, *Uprzedzenia i wrogość między grupami*, [w:] *Psychologia polityczna*, red. D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis, przekł. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 511-549).

40 Por. J. Duckitt, C.G. Sibley, *Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model*, art. cyt., s. 1866-1867. Na temat badań, w których uzyskano podobne wyniki, por. więcej choćby B. Duriez, A. Van Hiel, *The March of Modern Fascism: A comparison of Social Dominance Orientation and Authoritarianism*, „Personality and Individual Differences” 2002,

W ujęciu Duckitta wysoki poziom autorytaryzmu prawicowego (RWA) wyrażać miał motywacyjny cel kolektywnego bezpieczeństwa; ustanowienia i utrzymania społecznej spójności, stabilności, bezpieczeństwa oraz porządku, który to cel miał być aktywowany przez światopogląd jednostki zawierający przekonanie o świecie społecznym jako niebezpiecznym, zagrażającym i nieprzewidywalnym. Światopogląd ten miał być uwarunkowany zarówno cechami osobowości danej jednostki (społecznym konformizmem), jak i jej doświadczeniami socjalizacyjnymi (sytuacjami społecznymi o niebezpiecznym, zagrażającym czy nieprzewidywalnym charakterze). Jako wpływający między innymi z osobowości i doświadczeń socjalizacyjnych, miał się on odznaczać dużą stabilnością w czasie. Duckitt wskazywał, że socjalizacja ta powinna się dokonywać zarówno pod wpływem styczności z przekonaniem innych jednostek należących do tej samej grupy społecznej, jak i doświadczeniami własnymi.

Wysoki poziom społecznego konformizmu miał powodować identyfikację jednostki z istniejącym porządkiem społecznym i większą wrażliwość na dostrzeganie zagrożeń dla jego trwania, w następstwie czego miało wzrastać przekonanie o niebezpiecznym świecie społecznym, powodując wzrost poziomu autorytaryzmu prawicowego mierzonego skalą RWA⁴¹. Społeczny konformizm miał także wpływać bezpośrednio na poziom RWA; wysoki poziom konformizmu społecznego byłby bowiem związany z preferowaniem

Vol. 32, No. 7, s. 1199-1213; B. Duriez, A. Van Hiel, M. Kossowska, *Authoritarianism and Social Dominance in Western and Eastern Europe: The Importance of the Sociopolitical Context and of Political Interest and Involvement*, „Political Psychology” 2005, Vol. 26, No. 2, s. 299-320; N. Feather, I. McKee, *Values and Prejudice: Predictors of Attitudes to Australian Aborigines*, „Australian Journal of Psychology” 2008, Vol. 60, No. 2, s. 80-90; S. McFarland, *Authoritarianism, Social Dominance, and Other Roots of Generalized Prejudice*, „Political Psychology” 2010, Vol. 31, No. 3, s. 453-477. Na temat skali wartości Schwartz por. S.H. Schwartz, *Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M.P. Zanna, Vol. 25, Academic Press, London 1992, s. 1-65; A. Szuster, *Orientacje prospołeczne a preferowane wartości (w kategorii Shaloma Schwartz)*, [w:] *Jednostka i społeczeństwo*, red. M. Lewicka, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 198-215.

41 Por. J. Duckitt, C.G. Sibley, *Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model*, art. cyt., s. 1868.

przez daną jednostkę stabilności, porządku i bezpieczeństwa, co miało zwiększać poziom autorytaryzmu prawicowego.

Duckitt wskazywał jednocześnie, że orientacja na dominację społeczną (SDO) wiąże się z motywacją dominacji, władzy i wyższości nad innymi, które to cele motywacyjne miało wzbudzać przekonanie o świecie społecznym jako arenie bezwzględnej rywalizacji, społecznej dżungli, w której silni zwyciężają słabych. Taki światopogląd, podobnie jak przekonania o świecie społecznym związane z autorytaryzmem prawicowym, miał być uwarunkowany zarówno wymiarem osobowości (określanym jako umysłowość twarda/miękka), jak i jej doświadczeniami socjalizacyjnymi (ekspozycją na rzeczywiste sytuacje społeczne związane z dominacją, współzawodnictwem, nierównością oraz stycznością z przekonaniem innych jednostek należących do grupy własnej). W tym ujęciu wymiar umysłowość twarda/miękka był charakteryzowany poprzez określone cechy, takie jak nieczułość, bezwzględność oraz surowość przeciwstawianym troskliwości, współczuciu i zdolności do wybaczenia. Bezwzględne dążenie do władzy, brak empatii wobec innych oraz kierowanie się jedynie partykularnymi interesami powodowałoby u osób o wysokim poziomie umysłowości twardej postrzeganie świata społecznego jedynie w kategoriach bezwzględnej rywalizacji z innymi, walki o przetrwanie; światopogląd ten z kolei miał powodować wysoki poziom orientacji na dominację społeczną⁴².

Światopoglądy związane zarówno z autorytaryzmem prawicowym, jak i z orientacją na dominację społeczną, miały być względnie stałe w czasie, co więcej, ukształtowane w późnym dzieciństwie i okresie adolescencji miały one działać jak schematy poznawcze wpływające na sposób, w jaki dana jednostka spostrzega i interpretuje społeczną rzeczywistość. Jak podkreślał Duckitt, światopoglądy te, choć relatywnie stabilne, powinny się nasilać pod wpływem rzeczywistych zmian w środowisku społecznym: zauważalny wzrost niebezpiecznych i zagrażających sytuacji społecznych, wzrost poziomu społecznego zagrożenia miał powodować u jednostek o wysokim poziomie RWA umocnienie się i zwiększone natężenie przekonania o świecie zewnętrznym jako zagrażającym miejscu, co z kolei miało wywoływać wzrost poziomu autorytaryzmu prawicowego.

42 Por. tamże, s. 1869.

Podobnie w przypadku wzrostu tendencji rywalizacyjnych w społeczeństwie, wzrostu społecznej nierówności czy dominacji grupowej, u jednostek o wysokim poziomie SDO miała wzrastać też siła przekonania o bezwzględności świata społecznego, będącego areną zaciętej rywalizacji. Wzrost siły tego światopoglądu miał powodować wzrost poziomu orientacji na dominację społeczną⁴³.

Dodatkowo Duckitt wskazywał, że na rozwój autorytaryzmu prawicowego oraz orientacji na dominację społeczną mógł mieć wpływ sposób wychowania dziecka. Surowe i karzące metody wychowawcze miały prowadzić do wykształcenia zawyżonego poczucia zagrożenia i wysokiego poziomu konformizmu społecznego jako sposobu na poradzenie sobie z nim, natomiast nieokazywanie dziecku emocji i uczuć mogło powodować jego nieczułość i dążenie do dominacji nad innymi⁴⁴.

Warto dodać, że założenia modelu poznawczo-motywacyjnego Duckitta zostały potwierdzone w badaniach dotyczących wpływu wzrostu poczucia zagrożenia na poziom RWA, a nie SDO. Badania te wykazały, że wywołanie poczucia zagrożenia powoduje wzmocnienie przekonania o zagrażającym świecie zewnętrznym, przyczyniając się do wzrostu poziomu RWA, nie wpływając natomiast na wzrost SDO⁴⁵.

Należy ponadto zauważyć, że implikacje omawianego modelu Duckitta dotyczą w dużej mierze zjawiska uprzedzeń (przede wszystkim o jawnym charakterze); autor ten wskazuje bowiem, które grupy będą szczególnie narażone na bycie obiektem uprzedzeń osób prezentujących wysoki poziom autorytaryzmu prawicowego, a także osób z wysokim poziomem natężenia orientacji na dominację społeczną. Zgodnie z założeniami tego modelu, osoby o wysokim poziomie autorytaryzmu prawicowego (kierowane motywem spójności grupowej) powinny być szczególnie uprzedzone

43 Por. tamże, s. 1870.

44 Por. S. McFarland, *Authoritarianism, Social Dominance, and Other Roots of Generalized Prejudice*, art. cyt., s. 457.

45 Por. więcej J. Duckitt, K. Fisher, *The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes*, „Political Psychology” 2003, Vol. 24, No. 1, s. 199-222; P. Jugert, J. Duckitt, *A Motivational Model of Authoritarianism: Testing Personal and Situational Determinants*, „Political Psychology” 2009, Vol. 30, s. 693-719.

wobec grup obcych, postrzeganych jako zagrażające kolektywnemu bezpieczeństwu, stabilności i spójności grupy własnej lub społeczeństwa, tradycyjnym wartościom i normom, natomiast osoby o wysokim poziomie orientacji na dominację społeczną (kierowane przede wszystkim motywami rywalizacyjnymi utrzymania lub ustanowienia dominacji nad innymi grupami) powinny być szczególnie negatywnie nastawione do grup obcych, o niższym statusie grupowym (w celu utrzymania przewagi w statusie międzygrupowym) oraz do grup obcych zagrażających statusowi grupy własnej lub/i dążących do uzyskania międzygrupowej dominacji.

To zróżnicowanie odnaleźć można między innymi w wynikach badań Duckitta i Sibleya, które zostały oparte na analizie czynnikowej postaw wobec dwudziestu czterech grup społecznych. Wskazywały one na trzy wymiary postawy wobec grup obcych związane z autorytaryzmem prawicowym i orientacją na dominację społeczną w sposób potwierdzający założenia modelu poznawczo-motywacyjnego. Pierwszy z wyróżnionych w tych badaniach wymiarów dotyczył postaw wobec zagrażających grup obcych takich jak terroryści czy brutalni przestępcy; predyktorem tych postaw był jedynie autorytaryzm prawicowy, a nie orientacja na dominację społeczną. Drugi wymiar dotyczył postaw wobec grup defaworyzowanych, przykładowo osób niepełnosprawnych umysłowo; predyktorem tych z kolei postaw nie był autorytaryzm prawicowy, lecz orientacja na dominację społeczną. Trzeci wyróżniony w badaniach wymiar dotyczył postaw wobec grup dysydenckich, do których badacze zaliczyli między innymi grupy protestujące, powodujące niezgodę w społeczeństwie i ruchy feministyczne; predyktorem postaw wobec tych grup okazały się w świetle omawianych badań zarówno orientacja na dominację społeczną, jak i autorytaryzm prawicowy. Należy jednak dodać, że autorytaryzm prawicowy był silniej związany z tym wymiarem; jak wskazywali badacze, fakt ten interpretować można charakterystyką wymienionych grup, które zdają się zagrażać utrwalonemu porządkowi społecznemu i grupowej spójności; natomiast nie wszystkie zagrażają międzygrupowej hierarchii i statusowi⁴⁶.

46 Por. J. Duckitt, C.G. Sibley, *Right Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and The Dimension of Generalized Prejudice*, „European Journal of Personality” 2007, Vol. 21, s. 113-130.

Chociaż podłoże motywacyjne uprzedzeń u osób o wysokim poziomie SDO i RWA jest w ujęciu proponowanym przez Duckitta różne, to jednak mogą być one uprzedzone wobec tych samych grup obcych, jak na przykład wobec mniejszości etnicznych, które często są narażone na uprzedzenia zarówno osób o wysokim poziomie SDO (ze względu na swój niski status społeczny), jak i osób o wysokim poziomie RWA (postrzegających je jako odmienne społecznie i kulturowo oraz stanowiące zagrożenie dla tradycyjnych wartości i norm i/lub spójności i bezpieczeństwa grupy własnej)⁴⁷.

Trzeba dodać, że model Duckitta można odnieść także do zachowań politycznych. Zgodnie z przedstawionymi założeniami, osoby o wysokim poziomie autorytaryzmu prawicowego miały popierać partie polityczne podkreślające potrzebę zapewnienia kontroli nad potencjalnymi zagrożeniami dla kolektywnego bezpieczeństwa, a także znaczenie prawa oraz tradycyjnych i religijnych wartości; z kolei osoby o wysokim poziomie orientacji na dominację społeczną miały preferować partie polityczne dążące do podtrzymania lub ustanowienia międzygrupowej nierówności i dominacji⁴⁸.

Podsumowując ustalenia przedstawione w niniejszym artykule, należy podkreślić, że autorytaryzm prawicowy (mierzony skalą RWA) oraz orientacja na dominację społeczną (mierzona skalą SDO) są uznawane w świetle współczesnych badań psychologicznych za silne predyktory uprzedzeń, a także (jak proponował Duckitt) są ujmowane raczej jako wymiary postawy ideologicznej niż osobowości. Ponadto obydwa konstrukty, co w niniejszym artykule z konieczności zostało jedynie zasygnalizowane, mogą być uważane za związane z licznymi postawami społeczno-politycznymi oraz z zachowaniami politycznymi. Tym samym zagadnienie autorytaryzmu, choć ujmowane odmiennie niż w propozycji autorów koncepcji osobowości autorytarnej, pozostaje nadal aktualnym tematem we współczesnych badaniach z zakresu psychologii polityki.

47 Por. J. Duckitt, C.G. Sibley, *Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual – Process Motivational Model*, art. cyt., s. 1878.

48 Por. tamże, s. 1876.

BIBLIOGRAFIA

- Altemeyer B., *Highly Dominating, Highly Authoritarian Personalities*, „The Journal of Social Psychology” 2004, Vol. 144, No. 4.
- Altemeyer B., *Right-Wing Authoritarianism*, University of Manitoba Press, Winnipeg 1981.
- Altemeyer B., *The Authoritarian Specter*, Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts – London 1996.
- Altemeyer, B., *The Other „Authoritarian Personality”*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M. Zanna, t. 30, Academic Press, San Diego 1998.
- Bankowicz M., *Autorytaryzm i totalitaryzm – analiza porównawcza*, [w:] *Totalitaryzmy XX wieku. Idee, instytucje, interpretacje*, red. W. Kozub-Ciembroniewicz, H. Kowalska-Stus, B. Szlachta, M. Kiwior-Filo, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Duckitt J., *A Dual Process Cognitive-Motivational Theory of Ideology and Prejudice*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M. Zanna, Vol. 33, Academic Press, San Diego 2001.
- Duckitt J., *Uprzedzenia i wrogość między grupami*, [w:] *Psychologia polityczna*, red. D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis, przeł. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Duckitt J., Fisher K., *The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes*, „Political Psychology” 2003, Vol. 24, No. 1.
- Duckitt J., Sibley C.G., *Personality, Ideology, Prejudice, and Politics: A Dual-Process Motivational Model*, „Journal of Personality” 2010, Vol. 78, No. 6.
- Duckitt J., Sibley C.G., *Right Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and The Dimension of Generalized Prejudice*, „European Journal of Personality” 2007, Vol. 21.
- Duriez B., Van Hiel A., *The March of Modern Fascism: A comparison of Social Dominance Orientation and Authoritarianism*, „Personality and Individual Differences” 2002, Vol. 32, No. 7.
- Duriez B., Van Hiel A., Kossowska M., *Authoritarianism and Social Dominance in Western and Eastern Europe: The Importance of the Sociopolitical Context and of Political Interest and Involvement*, „Political Psychology” 2005, Vol. 26, No. 2.
- Feather N., McKee I., *Values and Prejudice: Predictors of Attitudes to Australian Aborigines*, „Australian Journal of Psychology” 2008, Vol. 60, No. 2.
- Jugert P., Duckitt J., *A Motivational Model of Authoritarianism: Testing Personal and Situational Determinants*, „Political Psychology” 2009, Vol. 30.

- Linz J., *Totalitaryzm i autorytaryzm*, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, red. J. Szczupaczyński, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 1995.
- Majchrowski J.M., *Autorytaryzm*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, red. M. Jaskólski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
- McFarland S.G., *Authoritarianism, Social Dominance, and Other Roots of Generalized Prejudice*, „*Political Psychology*” 2010, Vol. 31, No. 3.
- McFarland S.G., Adelson S., *An Omnibus Study of Personality, Values and Prejudice*. Referat wygłoszony w lipcu 1996 roku na corocznym zjeździe International Society for Political Psychology w Vancouver w Kanadzie.
- Rocatto M., Ricolfi L., *On the Correlation Between Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation*, „*Basic and Applied Social Psychology*” 2005, No. 27.
- Pratto F., Sidanius J., Stallworth L.M., Malle B.F., *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, „*Journal of Personality and Social Psychology*” 1994, Vol. 67, No. 4.
- Schwartz S.H., *Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries*, [w:] *Advances in Experimental Social Psychology*, red. M.P. Zanna, Academic Press, Vol. 25, London 1992.
- Sidanius J., Pratto F., *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Sidanius J., Pratto F., Laar C., Levin S., *Social Dominance Theory: Its Agenda and Method*, „*Political Psychology*” 2004, Vol. 25, No. 6.
- Szuster A., *Orientacje prospołeczne a preferowane wartości (w kategoryzacji Shaloma Schwartz)*, [w:] *Jednostka i społeczeństwo*, red. M. Lewicka, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Van Hiel A., Mervielde I., *Explaining Conservative Beliefs and Political Preferences: A Comparison of Social Dominance Orientation and Authoritarianism*, „*Journal of Applied Social Psychology*” 2002, Vol. 32, No. 5.
- Whitley B.E., *Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Prejudice*, „*Journal of Personality and Social Psychology*” 1999, Vol. 77, No. 1.